

БЪЛГАРСКАТА РЪКОПИСНА КНИГА И НОВОБЪЛГАРСКИТЕ ПЕЧАТНИ ИЗДАНИЯ ПРЕЗ ВЪЗРАЖДАНЕТО. ПРОБЛЕМИ НА ЕМБЛЕМАТИЧНОТО ОФОРМЛЕНИЕ

Лъчезар ГЕОРГИЕВ (Велико Търново)

Емблематиката на старобългарската ръкописна книга и най-вече литературните манускрипти след XIII—XIV век влият върху формирането на българска книгоиздателска традиция до Освобождението.

В този аспект е естествено да се търсят културно-историческите параметри на историята на книгата, съпоставени с литературната история, с кодикологията и палеографията. Изучаването на илюстрациите, фронтисписите, орнаментите, буквените и графичните символи има важно значение за цялостното представяне на старобългарските манускрипти. Украсата и орнаментиката, и въобще художествено-декоративните елементи проникват по-плавно и се настаняват в творческата лаборатория на книжовниците и издателите през Възраждането понякога дори по-успешно от самите текстове. Още в бурната епоха на българското Просвещение се формира родният модел за графичния дизайн на изданията и е напълно логично той да се прояви най-вече чрез българската ръкописна книга.

Разбира се, ние не отричаме възможностите за проникване в европейската емблематика у нас през първата половина на XIX век, след като в предишните две столетия тя е успяла да създаде класически образци — Питер Паул Рубенс илюстрира например голяма част от книгите на антверпенския издател-печатар Кристоф Плантейн; във Франция с разкошна емблематика се отличават малките книги-молитвеници — т. нар. „часовници“ на издателите печатари Жан Дюпре и Антоан Вирар, а по-късно стават известни философските и богословските трактати на парижката фамилия печатари Етиен, обогатени с ренесансови фронтисписи и началки; трайни традиции оставя семейната холандска фирма „Елзеvir“ с издаването на хиляди малоформатни издания („елзеvirки“), чиито титулни страници са образци на емблематиката, печатана посредством способа на медната гравюра. Тук може да добавим и „Кемб-

риджка библия“ на издателя-печатар Джон Баскервил — образец на английското емблематично изкуство; не бихме могли да не споменем изящно оформените с гравюри, инициали, заставки и титули издания на белоруския печатар Франциск Скорина, реализирани по време на престоя му в Прага и Вилнюс¹. Но дори и да са достигнали до по-просветените български читатели и книжовници в поробеното ни отечество, подобни образци са били изключение и е по-малко вероятно да са оказали влияние върху емблематиката на новобългарската книга. Податки за такова влияние може да търсим при някои български издатели, които през 30-те и 40-те години, та чак до Освобождението, слагат под печат книгите си в такива големи печатарски средища като Будапеща и Виена. За известни влияния може да говорим при руската емблематика — например „Острожка библия“, отпечатана от Иван Феодоров при царуването на Иван Грозни, се разпространява в поробените български земи и особено в манастирските средища, които най-често стават книжовни центрове. Самият Иван Феодоров добре познава и използва емблематичната традиция в старобългарските ръкописни книги².

Вглеждайки се в историята на славянското книгопечатане, за първи емблематични книги може да говорим при дейността на книжовника печатар Макарий в първата южнославянска печатница на кирилица, основана в черногорската столица Цетина в края на XV век. Дело на Макарий са „Октоих“ в две части, „Псалтир“ и „Молитвеник“, в които преобладават растителните елементи, съчетава се балканска и венецианска стилна орнаментика, печата се с помощта на дървени гравюри. След 1566 г. наследилият печатницата на черногореца Божидар Вукович във Венеция български издател от София Яков Крайков въвежда прогресивните за епохата полиграфически технологии, като прилага двуцветен печат, гравюри, плетенични и растителни заставки. Редактира и извършва препечатване на богослужбните издания „Часословец“ (1566), „Псалтир“ (1569), „Требник“ (1569), „Молитвеник“ (1570), сборника, съставен лично от него под заглавие „Различний потребий“ (1572)³. Така издателят Яков Крайков става далечен предходник на емблематичната традиция, развита от българските книгопечатници и издатели до Освобождението.

Емблематиката при печатните издания на българските католици води началото си от издаденото през 1651 г. от Филип Станиславов компилативно съчинение „Абагар“. Характерни за изданието са гравюрите на Богородица и някои светци, орнаментиката на началната заставка, нестандартното отпечатване върху дълги листи (ивици). Предшествващо новобългарската печатна книга е и емблематичното издание на Христофор Жефарович „Стематография“ (Виена, 1741), в което се съдържат необичайни емблематични изображения — седем видни южнославянски личности, между които свети Кирил и свети Методий, а в първата част са

поместени и гербовете на славянските държави, с емблемата и на българския лъв. Под влияние на европейската традиция Жефарович работи медни гравюри с висока художествена стойност. Емблематичните си приноси утвърждава и в следващата своя книга „Пътуване до Йерусалим“. През 1792 г. Марко Теодорович от Разлог отпечатва своя „Буквар“, а Атанасий Нескович през 1801 г. в Будапеща издава своята „История словено-болгарског народа“. И двете книги, макар и по-скромно илюстрирани, носят емблематични белези, предхождащи новобългарските печатни издания.

Но за да достигне своето ускорено развитие през Възраждането, новобългарската печатна книга се нуждае не само от подобни опити в ранното книгопечатане, но и от пряка връзка с най-добрите емблематични традиции, принесени от средновековието, с най-удачното от манускриптна емблематика.

В монографията си „Владислав Граматик — книжовник и писател“ (С., БАН, 1969, 148 с.) Георги Данчев дава примери за находчиво оформени заглавни страници в ръкописните книги на изследвания от него виден писател от Търновската книжовна школа: Сборник от 1456 г., Сборник от 1469 г., Сборник от 1473 г., Рилски панегерик от 1479 г. и други творби, чието орнаментно оформление — заставки, инициали, винетки, е послужило през XIX век при емблематичната композиция на новобългарските печатни издания. Подобна връзка може да открием в емблематиката на възрожденската ни книжнина със сръбските печатари и оформители на издания, от една страна, и книжовници като Владимир Граматик, пребивавал в сръбски региони — Ново бърдо, Младо Нагоричино, Херцеговина, Жеглиговския манастир, с. Ежово (Серско). Едно проучване в тази посока би било нелека задача поради отдалечеността на епохите и липсата на достатъчно документални извори. Интересни акценти за присъствие на българската книга в сръбската печатарска традиция и връзките между български издатели и сръбски печатници откриваме в монографията на Дж. Игнатович: „Културна сарадња Срба и Бугара у XIX веку. Штампаче бугарских књига и листова у српским штампаријама 1833–1878 (Београд, Просвета, 1980. 191 с.) Според автора в сръбските печатници в Белград, Крагуевац, нови Сад и Панчево са напечатани 191 български издания. Един внимателен поглед върху представените в книгата на Игнатович примери и илюстрации на титулни страници несъмнено би ни отвел към най-добрите образци на старобългарската ръкописна книга от периода на Търновската книжовна школа.

Един от изследвачите на ранното българско книгопечатане, Петър Атанасов, открива приемственост между манускриптите от Търновската книжовна школа през последния век от съществуването на Втората българска държава, и печатаните в румънското печатарско средище Мун-

тения богослужбни книги „Служебник“ (1508), „Октоих“ (1510) и „Четвероевангелие“ (1512), като намира общи черти в емблематичното оформление — началки, рамкиране, заставки. Самият свещеноинок Макарий в Мунтения е личност, свързана с българските художествени традиции и е лице, различно от известния печатар в черногорската столица⁴. По-натък авторът разглежда дейността на Милетий Македонски, чието име е свързано с работата на румъно-българските печатници в Дълго поле и Говора. Според П. Атанасов шампарницата в Рилския манастир пък се явява първото графично заведение от края на XVIII век⁵.

За Божидар Райков след османското нашествие и нанесения тежък удар върху Търновската книжовна школа центровете на духовен живот се изместват в Западна България, като новите явления в ръкописната традиция се наблюдават през втората половина на XV век, когато книжовниците от Рилския манастир внасят в ръкописната илюминация източни елементи, каквито не се срещат в по-ранни български паметници⁶. В тази „ръкописна илюминация“ при авторите на Софийската книжовна школа от XVI век намира място миниатюрата под влияние на Кратовската художествена школа на поп Йоан Кратовски. В началото на XVII век водещо място в емблематиката заема Етрополската калиграфска художествена школа, а през втората половина на столетието като важно средище се очертава Карлово-Аджарската школа. За значителния период XV—XVIII век в орнаментиката на българските ръкописи се наблюдават няколко основни мотива — плетеница (отначало с геометричен характер, а по-късно лентова (или кръгова), кръстен мотив, птицата, човешкото лице, заставки с илюстриращи образи и сложни сюжетни композиции — характерни за сборниците с поучителни слова (дамаскини)⁷.

В считаната за първо новобългарско печатно издание книга на Софроний Врачански „Кириакодромиион сиреч Неделник поучение“ (1806) откриваме белезите на осмислено емблематично творчество, съхранило богатството на орнаментиката от старобългарските манускрипти — с фронтисписната гравюра, винетките, заглавната страница, напомняща заставка със свод и обрамчени с орнаменти колони с кръстове. Маньо Стоянов в своите проучвания за началната буква в българската книга, проследявайки мястото и функциите ѝ като рубрика, инициал, украсителен елемент в ръкописните и печатните издания, сочи голямата, изградена от отвесни и хоризонтални линии началка на предговора към „Кириакодромиион“ и допълва примера си с издания, в които се съдържат сполучливо изработени началки при малкото българско „Евангелие“ на издателя Петър Сапунов (Букурещ, 1828) и големите богослужбни евангелия на Александър Екзарх (Цариград, 1858) и Н. Несторов (Русе, 1865)⁸. При последните две издания се прилагат черни ленти с цветя и листа, плътни линии със сенки и аканти. Мнението на автора е, че са използвани чужди клишета.

За „Кириакодромион“ ще отбележим още, че на първия лист има гравюра, както и интересен колофон в долния край на л. 51 Б, ограден на четири места от кръстчета, което говори за придържане към емблематичните традиции на българската ръкописна книга. Второто издание под заглавие „Евангелие поучително“ излиза доста по-късно, през 1856 г. в печатницата на д-р Данило Медакович в Нови Сад под редакцията на свищовския учител и издател Теодор Хрулев, като изданието се реализира с материалната подкрепа на друг книжовник и издател от Свищов — Иван Стоянов Мерданчанина. Титулната страница има в горния край над заглавието гравюра, изобразяваща ангел-хранител, а текстовете са обградени от стилна орнаментирана рамка, обхващаща в правоъгълник страницата.

„Неделник поучение“ претърпява до Освобождението още две издания — в Букурещ през 1865 г. и в Белград — 1868 г. В тях печатарите вече влагат европейските достижения в емблематиката на печатната книга. Определено влияние на средновековната българска ръкописна книга се забелязва най-вече при първото издание. Известно сходство в неговата титулна страница може да открием при началната страница на „Четириевангелие“ (Сучавско) от 1529 г. в ръкописната сбирка на Рилския манастир⁹.

Самоковският печатар-издател Никола Карастоянов в един доста голям период от своята дейност — 30-те—70-те години на XIX век, сам изработва щампите и гравюрите за своите издания, в чиито фронтисписи, надзаглавни илюстрации и винетки личи ясно изразено влияние на старобългарските емблематични традиции. В „Молитва на святога великомученика Мина, кога се некому нешто изгуби или украде и от житието с няколко чудесии на святога“ (1872) върху заглавната страница буквално е щампована заставка с вграден образ на св. Мина. Близостта със старобългарските ръкописи се допълва от църковнославянския шрифт.

Правителствената печатница в Крагуевац и сетне в Белград, изпълняваща поръчки на български автори и издатели като Емануил Васкидович, Неофит Бозвели, Аверкий Петрович, Никола Карастоянов, Христати Павлович се придържа към издателските им замисли и печата такива илюстрации в техните книги, които стоят близо до традициите на старобългарската емблематика.

В първото детско енциклопедично издание „Славеноболгарское детеводство“ (част 2.) от архим. Неофит Бозвели и Ем. Васкидович, излязло през 1835 г. в Крагуевац, на с. 56–57 са отпечатани диагонално разположени илюстрации — птици и ангелчета, тематично свързани със спецификата на жанра, отделяйки подобно на старобългарските емблематични книги края и началото на отделните части от изданието. Интересен фронтиспис е представен след втора страница на книгата „Първа

понятия за Детинско употребление“ от Ем. Васкидович (Белград, 1847). В същото издание разнообразни по кегел шрифтове изпълват на с. 3 посвещението на автора към султан Абдул Меджид, завършващо с красив орнамент. Вътрешно-титулната страница с. 1 от книгата е отпечатана с друг, цветнорастителен орнамент. Самата корица на изданието по заглавието има подзаглавен фронтиспис — група деца, разглеждащи книга. Илюстрация с лика на дете е отпечатана в „Разговори за сърдечно и душевно образование“ от сръбския архимандрит Гаврил Попович, превод на Аверкий Попович (Белград, 1847). Не бива да се забравя, че книгата се издава с „иждивението“ на бъдещия виден издател Иван Момчилов, основал издателско-книжарско сдружение в Търново през 1868 г.¹⁰ Книжовникът и издателят Момчилов добре е познавал и следвал емблематичните традиции на българската ръкописна книга от средновековието — доказват го петнадесетте негови издания — богослужебни, буквари, граматика, землеописания, отправени най-вече към началния курс на обучение, дори едно „Описание на светия град Йерусалим и изобщо на светите места на Изток“ (1865). С малки изключения този още приживе получил известност книжовник и издател изработва книгите си в печатницата на Леополд Сомер (Зомер) във Виена и налага, особено при издания с църковен характер като „Кратка свещена история“ (1868), „Свещен православен катехизис за народните ни училища“ (1869), „Църковен цветник“ (1869) и др. елементи от емблематичното илюстриране, близко до средновековната ръкописна традиция, без да се пренебрегва съвременното полиграфическо оформление. Затова книгите на Момчилов стават широко популярни, а организираното от него дружество продължава да функционира и след смъртта му, дори и след Освобождението.

От белградските издания на Христки Павлович можем да посочим „Граматика Славено-болгарска“ (2. изд. 1845; 1. изд. 1836, Будапеща), с емблематична украса под заглавието на титулната страница; „Писменик общеполезен“ (Белград, 1835) — с растителен орнамент над заглавието, върху вътрешно-титулната страница, която освен с орнаментика е разчупена и с разнообразен кегел от големи и по-дребни шрифтове.

Заслужава внимание и фронтисписът на Христки Павлович, близък по емблематика до старобългарската миниатюра, в книгата му „Канон молебний святому священномученику Харалампию“ (Букурещ, 1841). Фронтисписът изобразява свети Харалампий, разговарящ с Бога. В гравюрата е вмъкнат диагонално разположен над главата на светеца текст, също изпълнен с църковнославянски шрифт. Това засилва усещането за връзка със старобългарската емблематика. През 1843 г. с благословията на цариградския патриарх Герман в имперската столица е издадена една кратка служба от 28 с. за свети Харалампий чудотворец под редакцията на Неофит Рилски, превод от гръцки. През 1849 г. Н. Рилски издава и

служба за мъченика патриарх Фотий. И двете литографии, изработени в Цариград, издателят помества в службите, следвайки принципа на миниатюрната илюстрация в старобългарските издания. За пръв път в „Български буквар“ на Г. Бусилин, издаден през 1844 г., се появява фронтиспис на създателите на българската азбука светите братя Кирил и Методий. На с. 3 в книгата на дупничанина Христо Димитриевич „Служба с житием и страданием светаго великомученика Георгия Новаго“ (Самоков, печ. Н. Карастоянов, 1854) синът на самоковския издател — илюстраторът Анастас Карастоянов, обнародва своя гравюра — фронтиспис с образа на мъченика за християнската вяра Георги Нови. Подобни емблематични похвати ни отвеждат към образци от фронтисписната миниатюра на XVI век като „Четириевангелие“ (НБКМ 65), „Требник на даскал Филип“ от 1685 г. (НБКМ 972), „Поп Пунчов сборник“ от 1796 г. (НБКМ 693) и др.¹¹

Излезлият през 1824 г. в Брашов „Буквар с различни поучения“ на д-р Петър Берон, преиздаден от Зах. Каркалеки в 1841 г. — Букурещ, както и други сродни издания-буквари — на Василий Ненович (1826), на Г. Бусилин (Москва, 1844), „Буквар или Началное учение“ (Москва, 1851) от х. Найден Йованович Татарпазарджичанин, носят едни или други емблематични белези, издаващи връзки със старобългарската ръкописна книга пряко или опосредствано — чрез църковнославянските издания, печатани в Русия. Това е характерно и за много други учебници, школка и особено богословска книжнина през Възраждането, печатана в съседни на Османската империя държави. Естествено е, новобългарските издания, излезли в големите издателски центрове — Виена, Будапеща, Париж, Одеса, Москва, да носят спецификата на европейското емблематично оформление. Пример за това са книги като „Сметница с фигурки за първият основен разред в първото шестмесечие от Д. Хибнера“, превод на Моско Добринов, издание на Хр. Г. Данов (Виена, Бълг. печ. на Янко С. Ковачев, 1875. 48 с.) с добре илюстрирана корица и титулна страница, със значителен брой емблеми, тематично свързани с характера на книгата, която да е в помощ на учебния процес при най-малките ученици.

Един от първите български печатари през Възраждането — хаджи Теодосий Синаитски, в изданията си — предимно с богослужебен характер, следва емблематичната старобългарска традиция, прилагайки заставки, животински, растителни и геометрични орнаменти от XIII—XIV век, гравюри — близки до среднобългарската миниатюра, което е знак за приемственост в емблематичното оформяне. Така е илюстрирана църковната книга „Служение еврейско“, превод от гръцки на Натанаил Зографски (Солун, печ. Т. Синаитски, 1839) и авторската книга на Теодосий Синаитски „Кратко описание двадесет манастирей обретающися во святой гору Атонской“ (Солун, 1839, 10 л.)

Краен и начален орнамент, близки до стила на средновековната българска емблематика, откриваме в друга книга за нуждите на църковното

ни образование: „Библическа повест вехтаго завета за юност“ от свищовските издатели Константин Теодорович и Георги Владикин (Будапеща, 1847, с. 46–47). И в печатницата на Дунавския вилает в Русе, просъществувала от 1864 до 1878 г., някои от изданията носят сходна орнаментика с тази на старобългарските печатни издания. Така са оформени, най-често с подходящи графични символи под заглавието и подзаглавието, както и с различни по големина църковнославянски шрифтове, книгите на отец Матей Петров Преображенски: „Молебни канони ко святому славному мученику Мине за изгубена вещь и ко св. священомученику Антипе за зъбобол и главобол и за други болести“ (1867), „Подобни на осъмтях гласове“ (1867), „Притчи Варлаамови“ (1868), „Защита на православието нападнато от протестантските мисионери с разни брошури“ (1870), „Приказки или нравоучителни примери за прочитание на всекиго, който желае своето поправление“ (1872). Склонност към традициите на старобългарската емблематика се проявява и при други автори и издатели, ползвали вилаетската печатница в Русе: Тодор Хаджистанчев с историческата драма „Кардам Страшний“ (1872), „Ижица Доситея Обрадовича“ в превод на свищовския издател Теодор Хрулев (1868) и др.

Цариградските български печатници — на „Цариградски вестник“ и на в. „Македония“, се придържат в изработката на отпечатаните книги, предимно при кориците и титулните страници, към растително-плетеничните и звериновите орамчвания, винетки и фронтисписи, характерни за емблематиката на старобългарските ръкописи, както и напоящи по-късните творби на книжовниците дамаскинари. Лицеви фронтисписи-гравюри се срещат в титулното и коричното оформление на книгите от печатницата на А. Дамянов в Смирна: „Психология или душесловие за учение на децата“ (1844) и „Благонравни учения“ (1843).

Въобще в българските печатници, а и в останалите европейски полиграфически предприятия, с които си сътрудничат българските книгоиздатели, използваната сродна емблематика със старобългарската ръкописна книга е предимно по отношение на графичното оформление — заставката, винетката, орнаментното орамчване най-вече на титулни страници, фронтисписа, балкански и растително-геометрични орнаменти, и по-рядко в цветово отношение — при илюстрацията предимно на книги с богослужбен характер, където се прилага плетеничната заставка в балкански стил, с вградени червени растително-геометрични орнаменти, и с използване на тератологични елементи. Първите списания в националната ни периодика също носят сходни черти със старобългарската емблематика — така например сп. „Летоструй или домашен календар“ (1869 — 1876), издание на книжарницата на Хр. Г. Данов в Пловдив, Русчук и Велес и отпечатано в печатницата на Л. Сомер във Виена (до 1874 г.;

1875 и 1876 г. Бълг. печ. на Янко С. Ковачев у Виена), има на титулната си страница (респ. на корицата) групова гравюра, включваща заглавието в полукръг, подобно на заставката в „Иван-Александровия песнивец“ от 1337 г.¹², (л. 158 а), или на заставката в „Четириевангелие“ от средата на XIV век (л. 170 а)¹³. Разбира се, че подобни наблюдения се нуждаят от едно по-внимателно и аналитично вглеждане в графичното и орнаментното оформление на отделните съпоставяни книги и ръкописи, което би могло да бъде предмет на по-мощно и задълбочено изследване. Един съпоставителен анализ би помогнал да се разкрият връзките между новобългарските възрожденски издания и старобългарската ръкописна книга, задача за бъдещи проучвания в една от най-новите области на познанието за книгата — нейната емблематика. Тук наред с графичното оформление не бива да се пропускат и инициалите, както и шрифтовото многообразие, използвано при ръкописите и сериите от църковнославянските шрифтове; на обстоен анализ подлежат заставките и фронтисписите при българските манускрипти и новобългарските печатни книги¹⁴.

БЕЛЕЖКИ

¹ Емблематиката в контекста на литературната история е един проспериращ и модерен дял от литературните науки в Европа, а и в света. Организира се поредица от научни форуми, сред които особено място има световният конгрес по емблематика през август 1996 г., проведен тържествено в големия университетски център — гр. Льовен, фламандска Белгия. Авторът на настоящето проучване имаше възможност да наблюдава работата на този конгрес и да посети заедно с участниците големия музей на печатарската и издателската дейност в Европа — музея „Плантейн — Моретус“. В резултат на това посещение бе издаден специален брой за Кралство Белгия на българското специализирано списание „Издател“ по проблемите на емблематиката, книгознанието и литературознанието в тази държава — средище на европейската култура. Броят № 1–2, 1997 бе осъществен под редакцията на доц. д-р Багрелия Борисова и д-р Л. Георгиев. В него за проблемите на европейската емблематика виж статията на Б. Борисова „С проф. Карел Портман за емблематиката в рамките на литературната история“. — *Изда тел*, 1997, № 1–2, с. 6–9.

² *Атанасов, П.* Книги Ивана Федорова в Болгарии. — В: *Книга и графика*. Москва, 1972.

³ *Парижков, П.* Апостоли на кингата. Кн. 1. С., 1984, с. 8–9; *Атанасов, П.* Яков Крайков. Книжовник. Издател. Гравьор. XVI в. С., 1980, с. 144.

⁴ *Атанасов, П.* Начало на българското книгопечатане. С., 1959.

⁵ Пак там. По този въпрос виж и: *Гергова, А.* Книгознанието в България. С., 1987, с. 126; *Даскалова, Кр.* Грамотност, книжнина, читатели и четене в България. С., 1999, с. 90.

⁶ *Райков, Б.* Орнамент и миниатюра в българските ръкописи от XV — XVIII век. С., 1979, с. 2.

⁷ Пак там, с. 3–4.

⁸ *Стоянов, М.* Началната буква. — В: *Букви и книги*. С., 1978, с. 8.

⁹ Райков, Б., Хр. Кодов и Б. Христова. Славянски ръкописи в Рилския манастир. С., 1986, прилож. табл. VI, № 9 — Четириевангелие (Сучавско) от 1529 г. — л. 169 а.

¹⁰ По този въпрос виж в книгата ми: Георгиев, Л. Радко Радославов — жизнен път и творчество. В. Търново, 1999, с. 95.

¹¹ Публикувани илюстрации в: Стоянов, М. Цит. съч. Букви и книги, прилож. № 25; № 26; № 40.

¹² Кодов, Хр. Опис на славянските ръкописи в библиотеката на Българската академия на науките. С., 1969. Прилож. табл. IV (л. 158 а).

¹³ Кодов, Хр., Б. Райков и Ст. Кожухаров. Опис на славянските ръкописи в библиотеката на Зографския манастир в Света гора. Т. 1. С., 1985. Прилож. табл. СХХIV (л. 170 а).

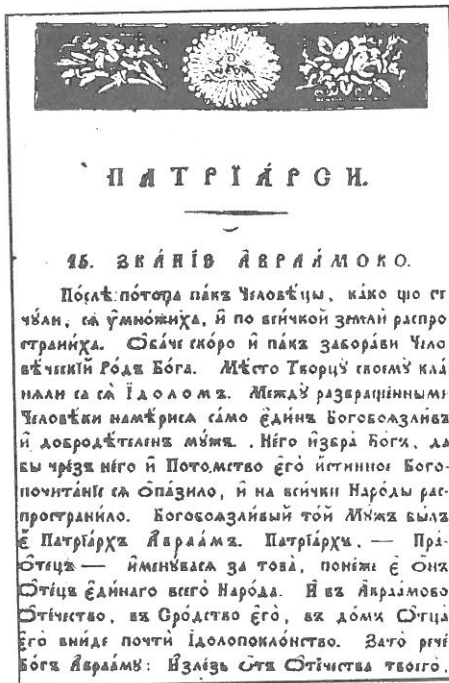
¹⁴ В настоящото проучване са използвани книгите: Стоянов, М. Българска възрожденска книжнина. Аналитичен репертоар на българските книги и периодични издания 1806 — 1878. Т. 1. Състав д-р М. Стоянов. С., Наука и изк., 1957; Данчев, Г. Владислав Граматик. Книжовник и писател. С., БАН, 1969; Христова, Б. Опис на ръкописите на Владислав Граматик. В. Търново, ПИК, 1996; Караджова, Д. Котленският книжовен център през XVIII век. Пловдив, Х. Г. Данов, 1994. Изказвам благодарност на проф. д-р Георги Данчев за научните консултации при подготовката на тази кратка разработка. Като по-обща библиографска информация съм използвал и изданията: Христова, Б., Д. Караджова и Ан. Икономова. Български ръкописи от XI до XVIII век, запазени в България. Т. 1. С., НБКМ, 1982, 366 с.; Кодов, Хр. Опис на славянските ръкописи в библиотеката на Българската академия на науките. С., БАН, 1969, 298 с.; Гергова, А. Книгознание. С., Унив. изд. Св. Климент Охридски, 195. 272 с.; Георгиев, Л. Свищов — издателски и печатарски център XIX — началото на XX век. Свищов, Международ. фондация Ал. Константинов, 1997. 400 с.

В Сборник от 1469 г. на Владислав Граматик оформлението на заглавна страница на богословско-догматичното съчинение *Богословие въвъс Сроужество православни кърк* от Евтимий Зигавен е първообраз на редица титулни страници, използвани в началния период на новобългарската печатна книга

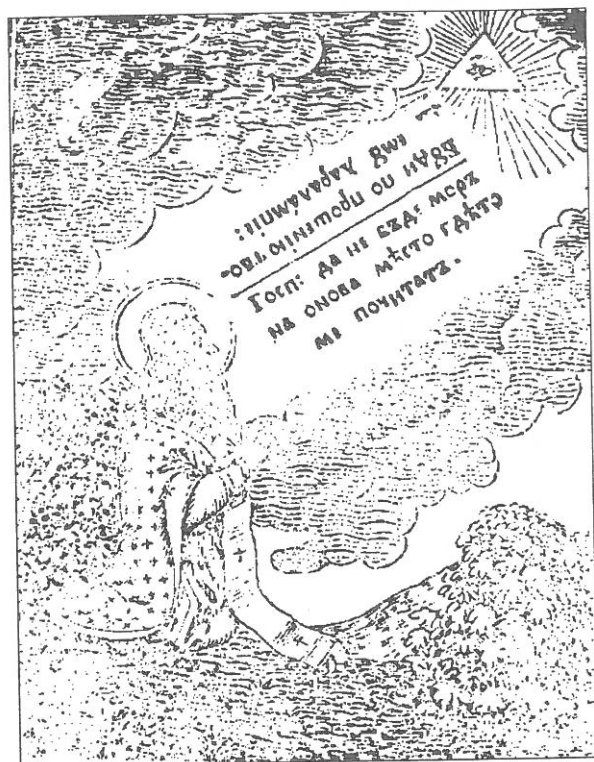
Подобна връзка на ръкописните книги на Владислав Граматик по отношение на титулните страници наблюдаваме и в „Загребски сборник“ (1469), Рилски панаягерик (1479) и посоченият на илюстрацията сборник от 1472 г. с неговата заглавна страница

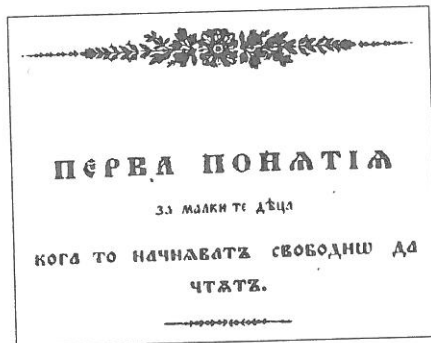
Надзаглавен орнамент, близък до заставката в средновековната българска книга, в „Библическа повест вехтаго завета за юност“ от свищовските издатели К. Теодорович и Г. Владикин (Будапеща, 1847, с. 47)

Заставка и началка в „Новий завет сиреч четирите евангелии на четирях евангелиста“ (Букурещ, печатница на Св. Митрополия, 1828), превод на Петър Сапунов

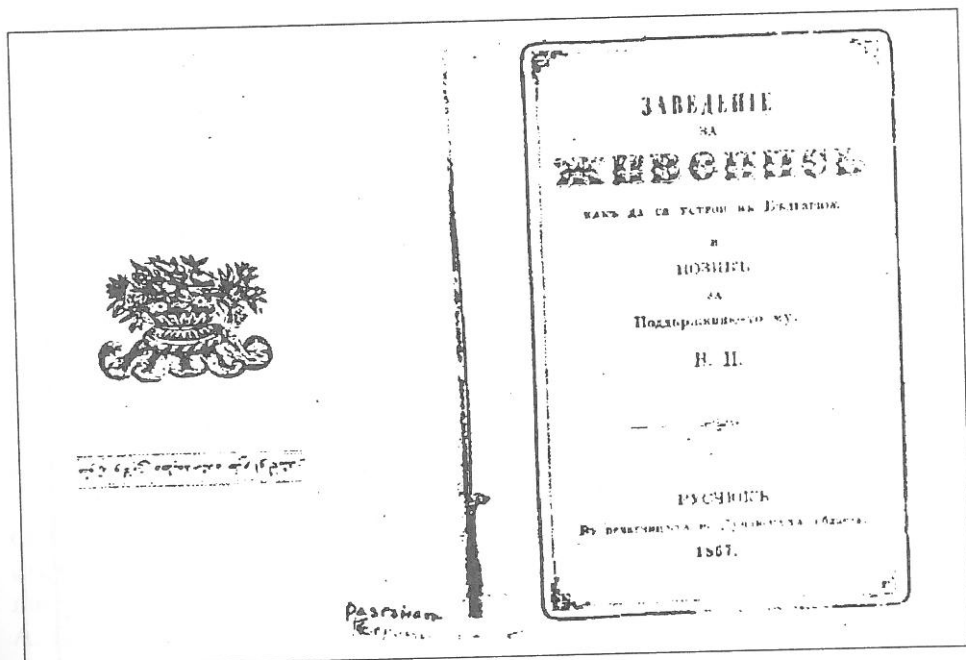
Фронтиспис в книгата
на Христаки Павлович
„Канон молебний“
(Букурещ, 1841)

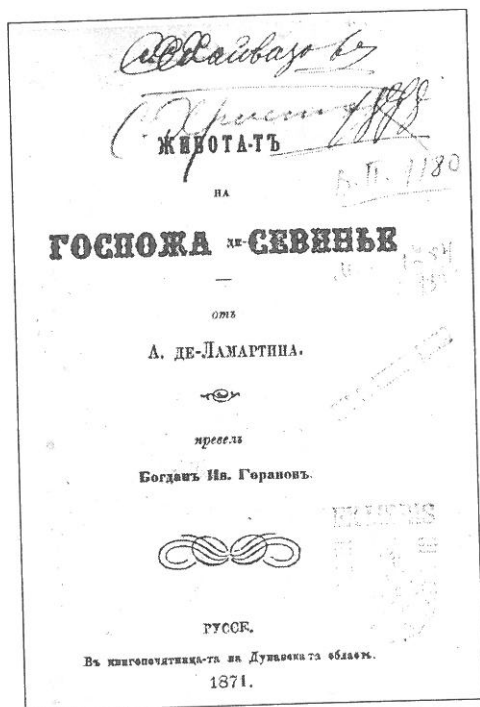
Орнамент и заглавни шрифтове към вътрешнотитулната страница (с. 1) на книгата „Перва понятия за детинско употребление“ от Ем. Васкидович (Белград, 1847)

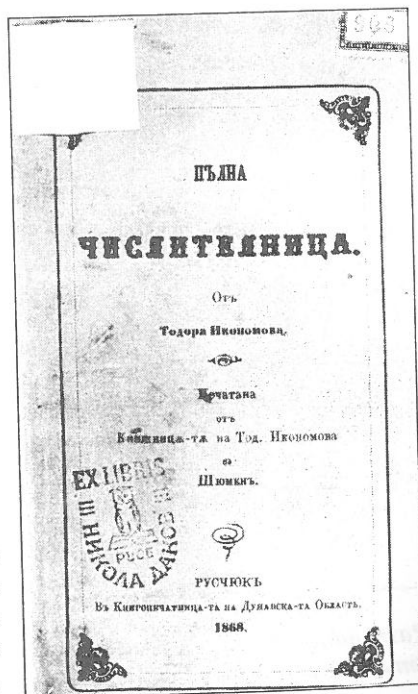
Малка надзаглавна илюстрация-миниатюра в книгата „Славеноболгарское детоводство“, ч. II (Крагуевац, 1835, с. 57)

Разгънатата корица на „Заведение за живопис. Как да се устои в България...“ от свещовския художник и издател Николай Павлович (Русе, 1867)

Плетеничен орнамент върху
титулната страница на книгата
„Животът на госпожа де Севинье“ от
Алфонс дьо Ламартин, превод на Б. И.
Богданов, отпечатана през 1871 г. в
печатницата на Дунавския вилает —
Русе

Стилизирано орамчване и украса в
основната част от заглавието на „Пълна
числителница“ от шуменския издател
Тодор Икономов, излязла през 1868 г. в
печатницата на Дунавския вилает — Русе.